

Πολιτική χωρίς Ρομαντισμό

Διανεμητικές Συσπειρώσεις και Προσοδοθηρία

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Ν. ΧΑΤΖΗΣ

Διάγραμμα

1. Το Πρόβλημα της Αντιπροσώπευσης.
2. Η Θεωρία της Δημόσιας Επιλογής.
3. Οι «διανεμητικές συσπειρώσεις» και η προσοδοθηρία.
4. Επίλογος.

Βιβλιογραφία.

In summary, this theory, models the realities rather than the romances of political institutions.

James Buchanan, *The Logical Foundations of Constitutional Liberty* (1999)

1. Το Πρόβλημα της Αντιπροσώπευσης.

ΣΕ ΜΙΑ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ το μεγαλύτερο πρόβλημα που σχετίζεται με την πολιτική νομιμοποίηση είναι ο τρόπος εκπροσώπησης των πολιτών. Σε αντίθεση με την άμεση δημοκρατία, όπου οι πολίτες αποφασίζουν οι ίδιοι, εφόσον συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία, στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία εμπιστεύονται τα συμφέροντά τους (και το κοινό συμφέρον) σε άτομα που εξειδικεύονται σ' αυτό το ρόλο: στο ρόλο των αντιπροσώπων των ψηφοφόρων. Η άμεση δημοκρατία ήταν εφικτή μόνο σε πόλεις-κράτη που είχαν θέσει

Ο κ. Αριστείδης Ν. Χατζής είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Φιλοσοφίας Δικαίου και Θεωρίας Θεσμών, Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., Πανεπιστήμιο Αθηνών, Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Σικάγο. Ευχαριστώ για τα σχόλιά τους, σε προγενέστερη μορφή, την Γιούλη Φωκά-Καβαλιεράκη και τον Αλέξανδρο Χατζή. Σχόλια ευπρόσδεκτα στη διεύθυνση: ahatzis@phs.uoa.gr. Το κείμενο αφιερώνεται στον Καθηγητή και Δικαστή Πέτρο Παραρά που με τιμά με τη φιλία του.

[Τόμος τιμητικός Πέτρου Ι. Παραρά, 2012]

έτσι κι αλλιώς πολύ μεγάλους περιορισμούς στην πολιτική συμμετοχή (άνδρες, ελεύθεροι πολίτες, ιθαγενείς, συνήθως με κάποια περιουσία) και επιπλέον οι εναπομείναντες θεσμοί που την κατοχυρώνουν (δημοψήφισμα, λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία) δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς στις περισσότερες σύγχρονες δημοκρατίες, καθώς θεωρούνται, από τους πολιτικούς και τα κόμματα εξουσίας, προβληματικοί.

Όμως, η εκπροσώπηση των συμφερόντων των ψηφοφόρων από τους πολιτικούς και τα κόμματα είναι προβληματική από την ίδια την φύση της. Σύμφωνα με το «πρόβλημα της αντιπροσώπευσης» (*principal-agent problem*), ο αντιπρόσωπος (*agent*) είναι σχεδόν αδύνατο να εκπροσωπήσει με τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα του αντιπροσωπευόμενου (*principal*), καθώς υπάρχουν τέσσερα σοβαρά ζητήματα που είναι δύσκολο να επιλυθούν – και τα οποία συνδέονται μεταξύ τους:

Α. Ο αντιπρόσωπος δεν γνωρίζει πλήρως τις υποκειμενικές προτιμήσεις του αντιπροσωπευόμενου και είναι βέβαιο ότι κάποιες από τις επιλογές του πρώτου δεν θα ικανοποιούν τις επιθυμίες του δεύτερου με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Επιπλέον, ο αντιπροσωπευόμενος δεν έχει κι αυτός πλήρη πληροφόρηση για τις προτιμήσεις, ικανότητες και περιορισμούς του αντιπρόσωπου. Πρόκειται για το πρόβλημα της ασυμμετρίας πληροφόρησης (*informational asymmetries*) που αντιμετωπίζει ο αντιπρόσωπος αλλά και ο αντιπροσωπευόμενος.

Β. Ο αντιπρόσωπος έχει τα δικά του συμφέροντα που κατά τεκμήριο είναι διαφορετικά από εκείνα του αντιπροσωπευόμενου. Ακόμα και εάν τα συμφέροντα δεν είναι αντίθετα (οπότε ο αντιπρόσωπος είναι πιθανό να δράσει ακόμα και εις βάρος των συμφερόντων του αντιπροσωπευόμενου), ο αντιπρόσωπος δεν έχει συνήθως το κίνητρο να ενεργήσει με τρόπο που θα αυξήσει το δικό του κόστος χωρίς ταυτόχρονα να εσωτερικοποιεί το όφελος – το οποίο θα καρπωθεί ο αντιπροσωπευόμενος. Πρόκειται για το πρόβλημα του «ηθικού κινδύνου» (*moral hazard*) που λειτουργεί και αντίστροφα: όταν η πράξη σου θα έχει κόστος σε άλλους αλλά όφελος μόνο για σε σένα.

Γ. Από τη φύση της σχέσης των δύο είναι βέβαιο ότι ο αντιπροσωπευόμενος δεν έχει συνήθως τη δυνατότητα να ελέγξει αποτελεσματικά τη συμπεριφορά του αντιπρόσωπου. Είτε λόγω έλλειψης χρόνου, είτε λόγω έλλειψης εξειδικευμένων γνώσεων αλλά και για τεχνικούς λόγους ή άλλης φύσης περιορισμούς, η δυνατότητα επίβλεψης είναι περιορισμένη. Πρόκειται για το πρόβλημα του κόστους της επίβλεψης (*monitoring cost*) που όταν είναι υψηλό για τον αντιπροσωπευόμενο δημιουργεί αντικίνητρα καλής εκτέλεσης των εντολών από τον αντιπρόσωπο.

Δ. Τα παραπάνω προβλήματα, που συνδέονται μεταξύ τους, οδηγούν σε αύξηση του κόστους που έχει η σχέση της αντιπροσώπευσης, και για τα δύο άτομα,

καθώς θα προσπαθήσουν να επιλύσουν τα παραπάνω προβλήματα προσπαθώντας να αποκτήσουν περισσότερη πληροφόρηση (κυρίως ο αντιπροσωπευόμενος για τον αντιπρόσωπο), να “σηματοδοτήσουν” (*signal*) την αξιοπιστία τους (κυρίως ο αντιπρόσωπος), να αντιμετωπίσουν *ex ante* τον ηθικό κίνδυνο, εισάγοντας ρήτρες αυτοδέσμευσης σε τυχόν γραπτό συμφωνητικό και να επενδύσουν περισσότερα στην επίβλεψη της εκτέλεσης της εντολής. Πρόκειται για το πρόβλημα (που συμπεκνώνει τα τρία παραπάνω σε όρους κόστους) του «κόστους της αντιπροσώπευσης» (*agency costs*). Η σχέση της αντιπροσώπευσης έχει συνήθως υψηλό κόστος, το οποίο αναγκάζονται να φέρουν τα μέρη. Πρόκειται για ένα είδος κόστους συναλλαγής (*transaction cost*)¹ που, όπως γνωρίζουμε από τη θεωρία της οικονομικής ανάλυσης των θεσμών, αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για τη σύναψη αμοιβαία επωφελών συμβάσεων αλλά και γενικότερα αποτελεί αντικίνητρο για συνεργασία.

Για όλους αυτούς τους λόγους, οποιαδήποτε σχέση αντιπροσώπευσης είναι προβληματική. Αν μεταφέρουμε αυτό το πλαίσιο στην πολιτική αντιπροσώπευση θα διαπιστώσουμε ότι όλα τα παραπάνω προβλήματα οξύνονται, ιδίως μάλιστα αν λάβουμε υπόψη μας ότι ο αντιπροσωπευόμενος είναι το σώμα των ψηφοφόρων και όχι απλά ο καθένας ατομικά. Η ψήφος προς τον αντιπρόσωπο μετατρέπεται σε «εντολή» μόνο υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις επίτευξης πλειοψηφίας². Έτσι:

A1. Ο μέσος ψηφοφόρος έχει ελάχιστες γνώσεις για τους πολιτικούς που καλείται να ψηφίσει. Δεν τους γνωρίζει σε προσωπικό επίπεδο και βέβαια έχει να επεξεργαστεί μια ιδιαίτερα επιλεκτική πληροφόρηση από την πλευρά του πολιτικού. Ο πολιτικός, που φιλοδοξεί να εκπροσωπήσει τους ψηφοφόρους, έχει ελάχιστες γνώσεις γι’ αυτούς και τις προτιμήσεις τους σε ατομικό επίπεδο, εκ των πραγμάτων.

B1. Προφανώς, οι ψηφοφόροι και οι πολιτικοί έχουν αποκλίνοντα συμφέροντα σε μια σειρά θεμάτων και, επίσης, προφανώς οι πολιτικοί θα εκμεταλλευτούν τις περιπτώσεις ηθικού κινδύνου ή τουλάχιστον δεν θα επιβάλλουν κόστος στον εαυτό τους το οποίο μπορούν να εξωτερικοποιήσουν εύκολα.

Γ1. Η δυνατότητα ελέγχου των πολιτικών από τους ψηφοφόρους είναι μικρή, καθώς πέραν των αντικειμενικών δυσκολιών και της έλλειψης διαφάνειας, σε πολλές περιπτώσεις, το κόστος είναι πολύ υψηλό και το όφελος (όπως θα δούμε στη συνέχεια) ελάχιστο.

1. Για το θέμα αυτό, βλέπε το κλασικό άρθρο του Ronald Coase (1960).

2. Αλλά και πάλι μπορεί να εμφανιστούν διάφορα προβλήματα, ακόμα και μαθηματικής φύσης, αποτύπωσης των πραγματικών προτιμήσεων των ψηφοφόρων όπως αυτά που περιγράφονται από το «θεώρημα αδυναμίας» (*impossibility theorem*) του Arrow, το πρόβλημα «των προτιμήσεων με μία κορυφή» (*single-peaked preferences*), τη θεωρία του μέσου ψηφοφόρου (*median voter*) του Black, κλπ., που είχαν παρατηρηθεί ήδη από τον Condorcet κατά τον 18^ο αιώνα.

Δ1. Όλα τα παραπάνω αυξάνουν το κόστος της αντιπροσώπευσης και για τους ψηφοφόρους αλλά και για τους πολιτικούς. Οι πρώτοι αντιδρούν επενδύοντας ελάχιστα στην αύξηση της πληροφόρησης που θα οδηγήσει σε μείωση της ασυμμετρίας στην πληροφόρηση. Αντίθετα, οι δεύτεροι επενδύουν στην αύξηση της επιλεκτικής διάχυσης της πληροφόρησης που θα οδηγήσει σε μεγαλύτερες ασυμμετρίες στην πληροφόρηση. Οι πρώτοι δεν επενδύουν στην επίβλεψη ενώ οι δεύτεροι έχουν κίνητρα να την καταστήσουν ιδιαίτερα δαπανηρή.

Τέλος, η ιδιομορφία της σχέσης (ένας αντιπρόσωπος για πολλούς αντιπροσωπευόμενους) αυξάνει εντυπωσιακά τον ηθικό κίνδυνο και για τα δύο μέρη για ευνόητους λόγους. Το αποτέλεσμα είναι ότι το κόστος της αντιπροσώπευσης είναι τόσο απαγορευτικά υψηλό που δημιουργεί σειρά στρεβλώσεων στη σχέση αυτή, μετατρέποντάς την σε σχέση ελάχιστης εμπιστοσύνης, και φυσικά σαφώς υποόριστης (*suboptimal*) ποιοτικά αντιπροσώπευσης.

Όμως, ειδικά στην πολιτική διαδικασία, η σχέση της αντιπροσώπευσης αντιμετωπίζει άλλο ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα: την προσοδοθηρία (*rent-seeking*). Το πρόβλημα αυτό εντοπίστηκε και μελετήθηκε μέσα στα πλαίσια της θεωρίας της δημόσιας επιλογής μαζί με όλα τα υπόλοιπα προβλήματα της αντιπροσώπευσης αλλά και πολλά άλλα που σχετίζονται με την πολιτική διαδικασία στο σύνολό της. Στην συνέχεια του κειμένου, θα παρουσιάσουμε σύντομα – και αναγκαστικά σχηματικά – τη θεωρία της δημόσιας επιλογής και θα επικεντρωθούμε σ' αυτό το πέμπτο πρόβλημα της διαδικασίας αντιπροσώπευσης που είναι το σημαντικότερο και το τραγικότερο για μια σύγχρονη φιλελεύθερη δημοκρατία³.

2. Η Θεωρία της Δημόσιας Επιλογής.

Η Θεωρία της Δημόσιας Επιλογής (*Public Choice Theory*) ασχολείται εμπειριστατωμένα με όλα τα παραπάνω ερωτήματα αλλά και με πολλά άλλα. Αποτελεί κλάδο του πλέον επιτυχημένου μεταπολεμικά επιστημονικού παραδείγματος στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, δηλαδή της «Θεωρίας της Ορθολογικής Επιλογής» (*Rational Choice Theory*)⁴. Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής εισάγει ουσιαστικά τη χρήση των εννοιών της μικροοικονομικής, της θεωρίας παιγνίων και

3. Η έννοια του «τραγικού» εδώ χρησιμοποιείται με την έννοια που της δίνει ο GARRETT HARDIN (1968) στο άρθρο του για την «τραγωδία των κοινών». Όπως η τραγωδία των κοινών έτσι και το φαινόμενο της προσοδοθηρίας αποτελούν εκφάνσεις του διλήμματος του φυλακισμένου (η στενά ορθολογική και εγωιστική συμπεριφορά σε ορισμένες περιπτώσεις οδηγεί αναπόφευκτα σε μείωση της ευημερίας όλων).

4. Για μια πρόσφατη παρουσίαση και υπεράσπιση της θεωρίας, βλ. FOKA-KAVALIERAKI / HATZIS (2010).

της θεωρίας αποφάσεων στη μελέτη των πολιτικών, οικονομικών, δικαιοϋικών και κοινωνικών θεσμών. Με τη χρήση ειδικότερα των εργαλείων της μικροοικονομικής και των οικονομικών της ευημερίας, αναλύονται θέματα τα οποία ανήκαν παλαιότερα αποκλειστικά στα πεδία της πολιτικής επιστήμης, της νομικής επιστήμης, της κοινωνιολογίας, της ιστορίας, ακόμα και της γλωσσολογίας. Ουσιαστικά, η σχολή της ορθολογικής επιλογής, η οποία αποτελεί εξέλιξη του μεθοδολογικού ατομικισμού στις κοινωνικές επιστήμες, επικεντρώνει την έρευνά της στη διαδικασία της επιλογής (ατομικής ή συλλογικής) μεταξύ εναλλακτικών δυνατοτήτων, κάτω από περιορισμούς (συνήθως του περιορισμού της ανεπάρκειας-*scarcity*, δηλαδή της μη αφθονίας). Ξεκινώντας από το αξίωμα πως ο μέσος άνθρωπος συμπεριφέρεται ορθολογικά, δηλαδή επιλέγει να δράσει με γνώμονα την καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση των σκοπών του, εγωιστικών αλλά και αλτρουιστικών⁵, η θεωρία καταλήγει σε πορίσματα, τα οποία κατά κανόνα επαληθεύονται από την εμπειρική έρευνα.

Σύμφωνα με τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, το άτομο δρα, στις περισσότερες περιπτώσεις, με βάση τη λογική και το ίδιο αποτελεί τον καλύτερο κριτή του συμφέροντός του, το οποίο επιδιώκει με τις περισσότερες πράξεις του. Η επιλογή αυτή με ορθολογικά κριτήρια έχει συνήθως σκοπό να πετύχει ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα με το λιγότερο δυνατό κόστος σε έναν κόσμο όπου οι πόροι δεν είναι ανεξάντλητοι και όλες οι πράξεις έχουν κάποιο κόστος. Η ιδιότητα αυτή προσέγγιση της ανθρώπινης δράσης πολύ γρήγορα διαδόθηκε ανάμεσα στους κοινωνικούς επιστήμονες. Πρώτα στο δίκαιο (οικονομική ανάλυση του δικαίου) και την πολιτική επιστήμη και έπειτα στην ιστορία, στην κοινωνιολογία και στις διεθνείς σχέσεις, δεν άργησε να παίξει ρόλο κυρίαρχου ή συγκυρίαρχου παραδείγματος.

Η σχολή της δημόσιας επιλογής και η συγγενής σχολή των «Συνταγματικών Οικονομικών» (*Constitutional Economics*) επιχειρούν, με τη βοήθεια της οικονομικής επιστήμης, να περιγράψουν και να εξηγήσουν την πολιτική συμπεριφορά και την πολιτική διαδικασία σε δημοκρατικά και αυταρχικά καθεστώτα, αλλά και να προτείνουν λύσεις σε προβλήματα (κυρίως αντιπροσώπευσης) των κοινοβουλευτικών δημοκρατικών διαδικασιών. Συγκεκριμένα, εφαρμόζουν μικροοικονομικές θεωρίες στην ανάλυση της πολιτικής συμπεριφοράς και ιδίως στη σχέση ψηφοφόρου και πολιτικού. Έτσι, χρησιμοποιώντας εργαλεία της οικονομικής επιστήμης, επεξεργάζονται ζητήματα που μέχρι πρόσφατα υπάγονταν στην αρμοδιότητα των νομικών και των πολιτικών επιστημόνων.

5. Η ακριβέστερα προτιμήσεων που σχετίζονται με την ευημερία άλλων ατόμων (*other-regarding preferences*). Βλ., όμως, μια διαφορετική προσέγγιση από τον MARGOLIS (1984).

Η μελέτη της σχέσης αυτής (ψηφοφόρου/πολιτικού) διακλαδίζεται σε τέσσερα πεδία έρευνας από τους θεωρητικούς της Δημόσιας Επιλογής: (α) τη συμπεριφορά των ψηφοφόρων, (β) τη συμπεριφορά των πολιτικών, (γ) τη διαδικασία της ψηφοφορίας και (δ) τη θεωρία της γραφειοκρατίας. Με βάση τα ερευνητικά αυτά πεδία, οι συγγραφείς της σχολής έχουν διατυπώσει προτάσεις για τη μεταρρύθμιση τομέων της δημόσιας διοίκησης (το κυριότερο θέμα που τους απασχολεί είναι η αντιμετώπιση της γραφειοκρατίας, η οποία έχει αποκτήσει τεράστια δύναμη στις δυτικές δημοκρατίες – βλ., ιδίως, *Niskanen* 1971), αλλά ακόμα και των πολιτικών θεσμών. Οι κυριότερες αφορούν στην ανάγκη μεγαλύτερης πληροφόρησης του ψηφοφόρου και της απεξάρτησής του (του ίδιου και της πληροφόρησής του) από τις ομάδες πίεσης στις οποίες ανήκει, καθώς και στην αντιμετώπιση του φαινομένου της προσοδοθηρίας (για το οποίο θα μιλήσουμε αναλυτικά παρακάτω). Μία άλλη πρόταση είναι η υποστήριξη των αναλογικών εκλογικών συστημάτων, αλλά και της αυξημένης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας για την ψήφιση ορισμένων νόμων (δηλαδή η δημιουργία ενός «τρίτου επιπέδου» νομοθεσίας αυξημένης τυπικής ισχύος ανάμεσα στους απλούς νόμους και το Σύνταγμα). Η ανάλυση μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί σε ζητήματα ρύθμισης και απορρύθμισης της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, στα προβλήματα δημιουργίας μονοπωλιακών καταστάσεων, στα πολιτικά-θεσμικά αίτια οικονομικής ανάπτυξης ή υπανάπτυξης, καθώς και στη μελέτη των μη-δημοκρατικών κρατών, αλλά και των κρατών «μετάβασης», όπως είναι τα κράτη της ανατολικής Ευρώπης.

Τα βασικά έργα της σχολής (*Downs* 1957, *Buchanan and Tullock* 1962 και *Olson* 1965) έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά και δίνουν μια ολοκληρωμένη εικόνα της θεωρίας της Δημόσιας Επιλογής, όπως αυτή παρουσιάστηκε στα μέσα του προηγούμενου αιώνα στον αγγλοσαξονικό χώρο. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1960 έως σήμερα μεσολάβησαν (κυριολεκτικά) χιλιάδες βιβλία, άρθρα, εμπειρικές έρευνες, ανακοινώσεις σε συνέδρια κλπ. που προώθησαν σημαντικά τη θεωρία⁶.

Στο κείμενο που ακολουθεί θα επικεντρωθούμε στο πρόβλημα της αντιπροσώπευσης και ειδικότερα στο σημαντικότερο (κατά τη γνώμη μας) ζήτημα με το οποίο ασχολείται η θεωρία της δημόσιας επιλογής, αυτό των «διανεμητικών συσπειρώσεων» και της κύριας δραστηριότητάς τους, την προσοδοθηρία.

3. Οι «διανεμητικές συσπειρώσεις» και η προσοδοθηρία.

Σύμφωνα με τη θεωρία της δημόσιας επιλογής, ο μέσος ψηφοφόρος αλλά

6. Βλ., ενδεικτικά, SHUGHART / RAZZOLINI (2001), MUELLER (2003), ROWLEY / SCHNEIDER (2004).

και ο πολιτικός αποφασίζουν και δρουν στην πολιτική αγορά με τον ίδιο περίπου τρόπο που τα ορθολογικά άτομα δρουν στις οικονομικές αγορές. Έχουν δηλαδή σαν βασικό τους σκοπό να πετύχουν την ικανοποίηση των προτιμήσεων με τον καλύτερο δυνατό τρόπο (άρα δεν είναι απλώς ορθολογικοί αλλά και μεγιστοποιούν την ωφελιμότητά τους). Ο βασικός στόχος του ψηφοφόρου είναι κυρίως να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά του (όπως τα βλέπει ο ίδιος) και του πολιτικού είναι κυρίως να επανεκλεγεί και να εδραιώσει τη θέση του στο πολιτικό σύστημα. Θα ψηφίσουν και θα πολιτευθούν δηλαδή με τον ίδιο τρόπο που λαμβάνουν τις αποφάσεις τους στην αγορά, με κριτήριο το προσωπικό τους συμφέρον (όπως οι ίδιοι το ορίζουν)⁷.

Για τους σκοπούς της θεωρίας, ο ψηφοφόρος αντιμετωπίζεται ως πελάτης/αγοραστής και ο πολιτικός ως επιχειρηματίας/πωλητής. Οι ψηφοφόροι «αγοράζουν» τις πολιτικές που προτιμούν «πληρώνοντας» με ψήφους, χρηματοδότηση της προεκλογικής εκστρατείας ή ακόμα και με δωροδοκία. Οι πολιτικοί μπορούν να «πουλήσουν» τις πολιτικές μόνο εφόσον βρίσκονται στην εξουσία, ειδάλλως αυτό που πουλούν έχει πολύ μικρότερη αξία (ως ένα αναμενόμενο όφελος που το μέγεθός του εξαρτάται από τις πολιτικές προοπτικές του εκάστοτε πολιτικού).

Όμως, ο μέσος ψηφοφόρος, που είναι συνήθως ένας απλός πολίτης χωρίς μεγάλη οικονομική δύναμη, δεν έχει καμία δυνατότητα να επηρεάσει το αποτέλεσμα με την ψήφο του και αυτό το γεγονός έχει δύο δυσάρεστες για τη δημοκρατία (και γι' αυτόν) συνέπειες:

(α) Ο ψηφοφόρος δεν έχει επαρκή κίνητρα για να ψηφίσει, καθώς το κόστος της ψήφου μπορεί να είναι αρκετά υψηλό (σε χρόνο και χρήμα), ενώ το όφελος σε όρους επιρροής στο τελικό αποτέλεσμα είναι σχεδόν πάντοτε εξαιρετικά μικρό (η πιθανότητα επηρεασμού του αποτελέσματος είναι στατιστικά ασήμαντη). Εάν ο ψηφοφόρος δεν αντλεί άλλου είδους ικανοποίηση από την διαδικασία της ψηφοφορίας (αίσθηση πολιτικής συμμετοχής, στενή ιδεολογική σύνδεση με ένα κόμμα, τήρηση ενός εσωτερικοποιημένου κανόνα κοινωνικής συμπεριφοράς, διάθεση ενίσχυσης ή τιμωρίας πολιτικών και κομμάτων, κλπ.), δεν έχει κάποιο λόγο να ψηφίσει⁸. Επιπλέον, έχει κάθε κίνητρο να φερθεί σαν «λαθρεπιβάτης» (*free-rider*) στις περιπτώσεις που η έκβαση του εκλογικού αποτελέσματος είναι προβλέψιμη ή οι πολιτικές των κομμάτων εξουσίας συγκλίνουν στα βασικά τους σημεία⁹.

7. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, ότι ο νομπελίστας JAMES BUCHANAN χαρακτήρισε την θεωρία της δημόσιας επιλογής «πολιτική χωρίς ρομαντισμό» (*politics without romance*).

8. Ο ANTHONY DOWNS (1957) ήταν ο πρώτος που επισήμανε τον ανορθολογικό χαρακτήρα της ψήφου ως πράξης που έχει πολύ μεγαλύτερο κόστος από το αναμενόμενο όφελος και που προέβλεψε τη φθίνουσα συμμετοχή των ψηφοφόρων στη διαδικασία.

9. Ένας από τους λόγους που οι ψηφοφόροι ψηφίζουν παρά το μικρό αναμενόμενο όφελος εί-

(β) Η απειροελάχιστη πιθανότητα επηρεασμού του αποτελέσματος αποθαρρύνει και την επένδυση στην πληροφόρηση καθώς το κόστος είναι εξαιρετικά υψηλό (*rational ignorance*). Αντίθετα, ευνοεί αυτοματοποιημένους τρόπους επιλογής που έχουν μικρό κόστος, ιδιαίτερα στην πληροφόρηση («κληρονομική» ψήφος, αποφυγή ανάγνωσης διαφορετικών απόψεων στον τύπο, συμπεριφορά ηθελημένης αγνόησης της πραγματικότητας οφειλόμενη στο φαινόμενο της «γνωστικής ασυμφωνίας» – *cognitive dissonance*, κλπ.).

Ο ορθολογικός ψηφοφόρος αντιλαμβάνεται την μικρή σημασία που έχει η ψήφος του για το συνολικό αποτέλεσμα αλλά παράλληλα αντιλαμβάνεται, επίσης, ότι αυτό ο πολιτικός το γνωρίζει. Δεν έχει, λοιπόν, τη δυνατότητα να διαπραγματευτεί την ψήφο του ζητώντας ανταλλάγματα (όχι απαραίτητα συνδεδεμένα με τη διαφθορά ή με οτιδήποτε αντιδεοντολογικό και μεροληπτικό) από τον πολιτικό, καθώς είναι βέβαιο ότι ακόμα και τυχόν υποσχέσεις του δεύτερου θα έχουν πολύ μικρή αξία μετά τις εκλογές.

Ο μοναδικός τρόπος που οι ψηφοφόροι διαθέτουν για να ασκήσουν σοβαρή πολιτική πίεση είναι με την συσπείρωσή τους σε ομάδες πίεσης που έχουν σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών τους. Αυτές οι ομάδες, όμως, από την φύση τους έχουν σαν σκοπό την εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων και όχι την προώθηση του γενικού καλού. Ουσιαστικά, οι ψηφοφόροι που μετέχουν σ' αυτές τις ομάδες επιχειρούν να πετύχουν ατομικούς σκοπούς με «κρατικά» μέσα. Αυτό όμως μπορεί να επιτευχθεί μόνο με αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου υπέρ τους. Αυτή η αναδιανομή δεν βασίζεται στην συναίνεση που αποτελεί τη βάση μίας σύμβασης, αλλά στην αυθαίρετη αναδιανομή του πλούτου από πολιτικούς που συνδέονται με τις ομάδες αυτές. Για το λόγο αυτό, οι ομάδες αυτές ονομάζονται ομάδες πίεσης ή «διανεμητικές συσπειρώσεις»¹⁰.

Οι ομάδες αυτές μπορεί να είναι συνδικαλιστικές οργανώσεις, επαγγελματικές οργανώσεις, ενώσεις εργοδοτών, ένας ολόκληρος κλάδος (με εργοδότες και εργαζόμενους), μία τοπική κοινωνία ή ακόμα και οργανώσεις οπαδών αθλητικών σωματείων.

Γιατί, όμως, ένας πολιτικός ή ένα κόμμα να συνδεθεί με συντεχνιακά συμφέροντα που επιδιώκουν να αναδιανεύουν τον κοινωνικό πλούτο προς όφελός τους; Διαπιστώνεται ότι ο νομοθέτης έχει την τάση να υποχωρεί μπροστά στα «συγκεντρωμένα συμφέροντα» των διανεμητικών συσπειρώσεων και να τα εξυπηρετεί σε βάρος των «διασκορπισμένων συμφερόντων» των υπόλοιπων πολι-

ναι το επίσης μικρό κόστος της ψηφοφορίας, ιδίως για όποιον ψηφίζει στον τόπο κατοικίας του (ή μέρος των εξόδων του καλύπτονται από τα κόμματα).

10. Ο πολύ επιτυχημένος αυτός όρος έχει προταθεί από τον καθηγ. *Ηλία Κατσούλη*.

τών. Αυτό είναι φυσικό, εφόσον οι ομάδες πίεσης έχουν «συγκεντρωμένα» και απτά συμφέροντα να οργανώνονται και να πιέζουν αποτελεσματικότερα, ενώ οι υπόλοιποι πολίτες δεν έχουν το κίνητρο να οργανωθούν απέναντι στην πολιτική των διανεμητικών συσπειρώσεων – παρά μόνο μέσα από μία αντίστοιχη «συγκέντρωση συμφέροντος» (και πάλι όχι τόσο ενάντια σε άλλα λόμπι, αλλά ουσιαστικά ενάντια στα «διασκορπισμένα συμφέροντα», δηλαδή τις μεγάλες ανοργάνωτες ομάδες).

Βέβαια, ο βαθμός επιτυχίας της ομάδος εξαρτάται από πολλούς παράγοντες: την ομοιογένειά της, την οικονομική της ισχύ, τη συνεκτικότητά της, τη δυνατότητα ελέγχου των μελών της και αποθάρρυνσης των πρακτικών λαθρεπιβάτη, το ιστορικό των επιτυχιών της και φυσικά το μέγεθός της. Ο μεγάλος αριθμός μελών δεν εξασφαλίζει, όμως, την επιτυχία της καθώς η συνειδητή ένταξη σε μία ομάδα πίεσης και η ενεργός συμμετοχή θα πρέπει να αποφέρει όφελος που να υπερκεράζει το κόστος. Όσο μικρότερο είναι το αναμενόμενο όφελος και μεγαλύτερος ο αριθμός των μελών, τόσο περισσότερες οι πιθανότητες συμπεριφοράς λαθρεπιβάτη: Γιατί κάποιος να επωμιστεί ένα κόστος όταν μπορεί να το αποφύγει εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα το όφελος από τις ενέργειες των άλλων;

Έτσι, όπως στην οικονομική αγορά δημιουργούν προβλήματα οι «αποτυχίες της αγοράς», παρομοίως στην πολιτική διαδικασία δημιουργούν προβλήματα οι «αποτυχίες του κράτους» (*government failures*), όπως το φαινόμενο που περιγράψαμε και το οποίο ονομάζεται «προσοδοθηρία». Η προσοδοθηρία ορίζεται, λοιπόν, ως η δραστηριότητα ατόμων (συνήθως οργανωμένων σε ομάδες πίεσης) που σκοπό έχει να επηρεάσει την κρατική πολιτική προς ίδιον όφελος – συνήθως για τη διατήρηση των προνομίων τους, αλλά όχι σπάνια και για την επίτευξη ειδικής μεταχείρισης έναντι του υπόλοιπου πληθυσμού. Η *Anne Krueger* βάπτισε το φαινόμενο αυτό *rent-seeking* (δηλ. προσοδοθηρία) σ' ένα περίφημο άρθρο της που δημοσιεύτηκε το 1974¹¹.

Η προσοδοθηρία ακούγεται σαν μια περίεργη σπάνια ασθένεια και αυτό ακριβώς είναι. Μια ασθένεια που καταστρέφει αργά αλλά σταθερά τις οικονομίες των «νοσούντων» κρατών καθώς τα κατατρώγει εσωτερικά, διαλύοντας όχι μόνο την οικονομία αλλά και την κοινωνία. Η παρουσία του φαινομένου αυτού (καθόλου άγνωστου στην Ελλάδα!) αποτελεί τυπικό χαρακτηριστικό των καπιταλιστικών δημοκρατιών. Σε ορισμένες μάλιστα χώρες έχει θεσμοποιηθεί (π.χ. τα λόμπι στις ΗΠΑ). Πέραν της θεωρίας της δημόσιας επιλογής έχει παρατηρηθεί από το

11. Βλ., επίσης, TULLOCK (1989, 1993, 2005) και HATZIS (1999). Ο νομικός και οικονομολόγος *Gordon Tullock* είναι αυτός που με σειρά επιστημονικών άρθρων και μονογραφιών καθόρισε τη χρήση της έννοιας.

σύνολο των πολιτικών επιστημόνων το φαινόμενο οι ομάδες με κοινά συμφέροντα, και βέβαια οι μεγάλες επιχειρήσεις, να χρησιμοποιούν κάθε μέσο για να αναγκάσουν το κράτος, τη νομοθετική και τη δικαστική εξουσία και τη γραφειοκρατία του δημοσίου να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά τους. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι επιχειρούν (και συχνότατα το πετυχαίνουν) να μεταβιβάσουν ένα μεγάλο μέρος του εθνικού πλούτου από τον υπόλοιπο πληθυσμό (την αδύναμη πλειοψηφία) στα μέλη τους.

Το εντυπωσιακό με το φαινόμενο της προσοδοθηρίας, όπως το μελετά η θεωρία της δημόσιας επιλογής, είναι η επισήμανση της αδυναμίας της πλειοψηφίας απέναντι σε ισχυρές μειοψηφίες. Όπως αναφέραμε, η επιτυχία της προσοδοθηρίας βασίζεται στο γεγονός ότι τα μέλη των ομάδων πίεσης έχουν ζωτικά συμφέροντα για κάποιο συγκεκριμένο θέμα, το οποίο για την πλειοψηφία μοιάζει καταρχήν αδιάφορο. Δηλαδή, για τον απλό ψηφοφόρο, η αντίσταση σ' αυτές τις ομάδες έχει τεράστιο κόστος και απειροελάχιστο όφελος ενώ για τις ομάδες πίεσης, το κόστος της πολιτικής πίεσης και της εξαγοράς πολιτικών (αλλά και της διαμόρφωσης της κοινής γνώμης) είναι μικρό μπροστά σε ένα μεγάλο αναμενόμενο όφελος από ευνοϊκές πολιτικές. Έτσι, ας υποθέσουμε ότι η πολιτική Α έχει όφελος για την κοινωνία €1 εκ. και κόστος €10 εκ. Εάν αυτοί που ωφελούνται είναι 1.000 (ο καθένας ωφελείται έτσι κατά μέσο όρο €1.000) ενώ το κόστος θα μοιραστεί στην υπόλοιπη κοινωνία των δέκα εκατομμυρίων (ο καθένας θα αναλάβει κόστος €1), οι πρώτοι έχουν κάθε κίνητρο να πιέσουν πολιτικά αλλά και οικονομικά (είναι δηλαδή έτοιμος ο καθένας να θυσιάσει ένα μεγάλο μέρος των €1.000 για να διατηρήσει το υπόλοιπο της προσόδου).

Το παράδειγμα των ιδιωτικοποιήσεων στην Ελλάδα είναι χαρακτηριστικό. Η πλειοψηφία των Ελλήνων έχει συμφέρον να ιδιωτικοποιηθεί μία ιδιαίτερα ζημιόγόνος κρατική επιχείρηση, που την πληρώνει χρόνια μέσω της φορολογίας. Αν πουληθεί η επιχείρηση, το κοινωνικό σύνολο θα ωφεληθεί. Ο μέσος ψηφοφόρος όμως δεν θα κερδίσει βραχυπρόθεσμα κάτι χειροπιαστό – ενώ οι εργαζόμενοι (κυρίως αυτοί που φοβούνται πως θα χάσουν τα προνόμια που τους παρέχει ο «δημόσιος χαρακτήρας» της επιχείρησης), όχι μόνο θα αντιδράσουν (ακόμα και βίαια σε ορισμένες περιπτώσεις), αλλά και θα κάνουν πολιτικά ό,τι μπορούν για να εμποδίσουν την κατάργηση των προνομίων τους.

Ο καλύτερος τρόπος για να το πετύχουν είναι με την υποστήριξη (πολιτική και οικονομική) εκείνων των πολιτικών που θα εξυπηρετήσουν αποτελεσματικότερα τα συμφέροντά τους. Οι πολιτικοί, έχοντας σαν στόχο την επανεκλογή (και τα κόμματα την μεγιστοποίηση των ψήφων) και αντιδρώντας ορθολογικά (αλλά βέβαια ανήθικα), εξυπηρετούν τις διανεμητικές συσπειρώσεις για να εξασφαλίσουν ψήφους αλλά και χρηματική υποστήριξη στις εκλογές. Ο λόγος που οι πολι-

τικοί και τα κόμματα ενδιαφέρονται τόσο πολύ γι' αυτές τις ελάχιστες σε σχέση με την πλειονότητα σε μια δημοκρατία ψήφους είναι απλός: τα μέλη των αποτελεσματικών και καλά οργανωμένων διανεμητικών συσπειρώσεων θα ψηφίσουν στις εκλογές «μονοθεματικά» – θα εξαρτήσουν δηλαδή την ψήφο τους σχεδόν αποκλειστικά από το συγκεκριμένο ζήτημα που τους απασχολεί (καθώς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η ευημερία τους από αυτό). Αντίθετα, η ανοργάνωτη πλειοψηφία θα ψηφίσει χωρίς να επηρεάζεται τόσο πολύ από ένα και μοναδικό ζήτημα.

Το γιατί οι πολίτες αδυνατούν να διακρίνουν και, επομένως, να ζητήσουν καλύτερης ποιότητας πολιτικές, προσπάθησε να εξηγήσει σε μια πρόσφατη και ιδιαίτερα επιτυχημένη μονογραφία του ο οικονομολόγος *Bryan Caplan* (*Ο Μύθος του Ορθολογικού Ψηφοφόρου: Γιατί οι Δημοκρατίες Επιλέγουν Κακές Πολιτικές*). Ο *Caplan* αποδίδει τις κακές επιλογές των ψηφοφόρων σε μια σειρά ανορθολογικών προκαταλήψεων: κατά της αγοράς, κατά των ξένων, κατά της τεχνολογικής προόδου, κατά της παραγωγικότητας. Είναι δύσκολο να γίνει κατανοητό γιατί η αγορά δημιουργεί πλούτο μέσω του ανταγωνισμού και της συνεργασίας ατόμων που επιδιώκουν την ικανοποίηση των μακροχρόνιων συμφερόντων τους. Επιπλέον, είναι ακόμα πιο δύσκολο να γίνει αντιληπτό γιατί η τεχνολογική πρόοδος και η απαξίωση επαγγελματιών συνδεδεμένων με απαρχαιωμένες μεθόδους παραγωγής οδηγεί σε μεγαλύτερη παραγωγικότητα, καλύτερες συνθήκες εργασίας και μεγαλύτερη ευημερία. Οι ξένοι αντιμετωπίζονται εχθρικά, καθώς θεωρείται ότι μέσω του διεθνούς εμπορίου, των επενδύσεων και της μετανάστευσης – προσπαθούν να υπεξαιρέσουν τον πλούτο μας και, φυσικά, η οικονομική μας κατάσταση κάθε χρόνο είναι και χειρότερη, ποτέ δεν βελτιώνεται – ακόμα κι αν είναι, πλέον, αδύνατο να φανταστούμε τον εαυτό μας να ζει με τον τρόπο που ζούσε η προηγούμενη, μόλις, γενιά.

Όταν, λοιπόν, έχουμε από τη μια μεριά τον μέσο ψηφοφόρο που δεν έχει κίνητρα να ενημερωθεί και να συμμετάσχει στην πολιτική διαδικασία και από την άλλη τις δυναμικές και ορισμένες φορές πανίσχυρες μειοψηφίες με κοινά και πολύ συγκεκριμένα συμφέροντα, το αποτέλεσμα είναι προβλέψιμο. Η πλειοψηφία θα πληρώνει επ' άπειρον τις μειοψηφίες, με αποτέλεσμα να καταργείται κάθε έννοια δημοκρατίας, κράτους δικαίου ή κοινωνικού κράτους.

Υπεύθυνος για τη θεωρία των διανεμητικών συσπειρώσεων είναι ο μεγάλος οικονομολόγος *Mancur Olson*¹². Η θεωρία του για τις κοινωνικές ομάδες και την πολιτική συμπεριφορά τους διατυπώθηκε για πρώτη φορά στη διδακτορική του διατριβή, την οποία δημοσίευσε το 1965 με τον τίτλο *Η Λογική της Συλλογικής Δράσης: Δημόσια Αγαθά και η Θεωρία των Ομάδων*. Βέβαια, ο *Olson* όπως και οι

12. Βλ., επίσης, RIKER (1962) και TULLOCK (1967).

άλλοι πρωτεργάτες της Δημόσιας Επιλογής, συνάντησαν την αντίδραση της κυρίαρχης τότε στην πολιτική επιστήμη “πλουραλιστικής” θεωρίας και των αμερικανικών υβριδίων της (ρεπουμπλικανική σχολή, σχολή της “έννομης διαδικασίας” – βλ. Χατζής 2000). Δεν άργησαν, όμως, να επιβάλουν σε μεγάλο βαθμό τις απόψεις τους και να επηρεάσουν καταλυτικά την αμερικανική πολιτική επιστήμη και σκέψη.

Πριν τον *Olson*, οι ιδεολόγοι της Αριστεράς και της Δεξιάς πίστευαν πως οι κυβερνήσεις απλά αναδιανέμουν το εισόδημα από την πλούσια μειοψηφία στην φτώχη πλειοψηφία και αντίστροφα. «Στην πραγματικότητα, όμως, το κράτος ευνοεί συχνότερα τις οργανωμένες μειοψηφίες με ειδικά συμφέροντα», οι οποίες ανήκουν σχεδόν πάντα στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και ποτέ στις κατώτερες. Αυτή η απλή διαπίστωση του *Olson* αλλά και των άλλων μελών της σχολής της Δημόσιας Επιλογής αποδείχθηκε και από μία σειρά εμπειρικών μελετών και διαμόρφωσε ουσιαστικά το πολιτικό σκηνικό πρώτα στις Η.Π.Α. και έπειτα στη Δυτική Ευρώπη. Οι μελέτες της σχολής χρησιμοποιήθηκαν από συντηρητικά αλλά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα που αποφάσισαν να έρθουν σε ρήξη με τις ομάδες πίεσης.

Ένα από τα συμπεράσματα που ανέκυψαν από τις εμπειρικές μελέτες της σχολής της δημόσιας επιλογής είναι και το εξής: η προσοδοθηρία αποτελεί βασικό παράγοντα υπανάπτυξης χωρών με διαφθαρμένο πολιτικό σύστημα και καλά οργανωμένες ομάδες πίεσης. Ο *James Buchanan* υπολόγισε πως το συνολικό κόστος της προσοδοθηρίας ισούται με το άθροισμα του κόστους των ενεργειών των ομάδων πίεσης, του κόστους των προσπαθειών του κράτους είτε να αποκρούσει τις πιέσεις είτε να τις προκαλέσει και κυρίως το κόστος που προκαλείται από τις στρεβλώσεις στην αγορά και στην κοινωνία (για να μην αναφέρουμε και το πολύ σοβαρό ηθικό και πολιτικό κόστος). Ήταν επόμενο να εκπονηθεί σειρά μελετών με σκοπό να μετρηθεί με ακρίβεια το κόστος της προσοδοθηρίας. Το κόστος για τις ΗΠΑ υπολογίστηκε ότι στα μέσα της δεκαετίας του '70 ανερχόταν σε 3% του Α.Ε.Π., ενώ για την Ινδία στο 7.3%. Η ίδια η *Anne Krueger* ασχολήθηκε με την Τουρκία, η οποία αναδείχθηκε πρωταθλήτρια: η προσοδοθηρία κόστιζε το 1974 στην Τουρκία το 15% του Α.Ε.Π. Τόση δηλαδή ήταν η μείωση της ευημερίας της που οφειλόταν αποκλειστικά στην προσοδοθηρία. Το ποσοστό αυτό ίσως ακούγεται υπερβολικό. Η Διεθνής Τράπεζα, όμως, υπολόγισε στις αρχές της δεκαετίας του 2000 σε 16-18% του Α.Ε.Π. της Τουρκίας την αμοιβή των προμηθευτών-εργοληπτών του δημοσίου.

Πώς μπορεί να σωθεί ένα κράτος από τόσο βαριά ασθένεια;

Την απάντηση την δίνει ο *Mancur Olson* σε ένα επίσης μεγάλης σημασίας έργο του, το βιβλίο με τίτλο *Η Άνοδος και η Παρακμή των Εθνών* (1982), το οποίο,

βασιζόμενο στη *Λογική της Συλλογικής Δράσης*, στη μετέπειτα επεξεργασία της θεωρίας του από τον ίδιο και άλλους και στα έργα των υπόλοιπων μελών της σχολής της Δημόσιας Επιλογής, εντόπισε τα αίτια παρακμής των εθνών στη συμπεριφορά των οργανωμένων ομάδων στο εσωτερικό τους, έπειτα από μεγάλες περιόδους ειρήνης και πολιτικής σταθερότητας. Τα οργανωμένα συμφέροντα αποκτούν σταδιακά μεγάλη δύναμη, καθιστώντας ταυτόχρονα αναπόφευκτη την “θεσμική σκλήρωση” (*institutional sclerosis*), δηλαδή τον ουσιαστικό εκπεσμό των δημοκρατικών θεσμών και τη διαστρέβλωση της αγοράς που αυτός επιφέρει νομοτελειακά, καθώς ένα μεγάλο μέρος των πόρων δεν επενδύεται παραγωγικά αλλά σπαταλιέται σε «ανελαστικές δαπάνες» για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ομάδων πίεσης. Σύμφωνα με τον *Olson*, η Γερμανία και η Ιαπωνία μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο βρέθηκαν σε μία κατάσταση αποδιοργάνωσης των ομάδων αυτών, κάτι που έπαιξε μεγάλο ρόλο στη μετέπειτα αλματώδη και μακροχρόνια οικονομική τους ανάπτυξη. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία αποτελούν αντίθετα παραδείγματα, όπως άλλωστε και η Ελλάδα. Πετυχημένα ο *Jonathan Rauch* (1995) ονόμασε το ίδιο φαινόμενο *demosclerosis*, ορίζοντάς το ως τη «μεταπολεμική αδυναμία των δημοκρατικών κυβερνήσεων να προσαρμοζονται».

Υπάρχει λύση στο πρόβλημα της θεσμικής σκλήρωσης; Ο *Olson* απαντά: «ανακάλεσε όλη τη νομοθεσία που εξασφαλίζει τα συμφέροντα των ομάδων πίεσης και εφάρμοσε με αυστηρότητα την αντι-μονοπωλιακή νομοθεσία αλλά και τη νομοθεσία υπέρ του ανταγωνισμού ενάντια σε κάθε καρτέλ ή ‘συγκεντρωμένο συμφέρον’ που επιχειρεί να χρησιμοποιήσει τη δύναμή του για να πετύχει τιμές ή μισθούς υψηλότερους από αυτούς που θα πετύχαινε με τον ανταγωνισμό».

4. Επίλογος.

Δυστυχώς, δεν υπάρχουν εύκολες λύσεις στο πρόβλημα της προσοδοθηρίας καθώς η τάση των ψηφοφόρων αλλά και των οικονομικά ισχυρών να συσπειρώνονται για να διεκδικούν και να πετυχαίνουν τους σκοπούς τους εις βάρος της πλειοψηφίας έχει τη αναπόφευκτη δυναμική του διλήμματος του φυλακισμένου. Η κατάρρευση των κυρίαρχων πολιτικών τάξεων στην Ιαπωνία και στη Γερμανία αποτέλεσε ένα ιδιαίτερο και μάλλον ανεπανάληπτο ιστορικό γεγονός και στην περίπτωση της Ιαπωνίας ιδίως δεν απέτρεψε τη δημιουργία νέων ισχυρών διανεμητικών συσπειρώσεων. Κάποιες λύσεις στα προβλήματα που περιγράφει η θετική θεωρία της νομοθέτησης της δημόσιας επιλογής επιχειρούν να δώσουν οι κανονιστικές θεωρίες των συνταγματικών οικονομικών.

Τα συνταγματικά οικονομικά, τα οποία προέκυψαν από τη σχολή της δημό-

σιας επιλογής, εξειδικεύονται στην επεξεργασία και κριτική των θεσμών, με απώτερο σκοπό την πρόταση νέων, περισσότερο λειτουργικών και αποτελεσματικών. Οι θεωρητικοί της σχολής αυτής, με επικεφαλής τον *James Buchanan*, φιλοδοξούν να πλάσουν μία επιστήμη που σκοπό θα έχει να προσφέρει στο νομοθέτη εκείνες τις εναλλακτικές λύσεις που θα του επιτρέψουν να διαμορφώσει ένα σύστημα κανόνων (ιδιαίτερα ένα Σύνταγμα), με τέτοιον τρόπο ώστε να πραγματοποιηθούν πλήρως οι επιλογές όχι μόνων των νομοθετών, αλλά κυρίως εκείνες της πλειοψηφίας των πολιτών (και όχι των οργανωμένων συμφερόντων, είτε αυτά είναι συνδικαλιστικές ενώσεις είτε πανίσχυρα ολιγοπώλια). Ταυτόχρονα, ασκώντας κριτική στον κανόνα της πλειοψηφίας και επιλέγοντας την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ομοφωνία στη διαδικασία συλλογικών αποφάσεων, επιχειρούν να προστατεύσουν τις αδύναμες μειοψηφίες από τις δυναμικά οργανωμένες μειοψηφίες που επιβάλλουν τη θέλησή τους. Άλλες λύσεις που προτείνονται από τα μέλη της σχολής περιλαμβάνουν ένα ενδιάμεσο επίπεδο νομοθεσίας (μεταξύ του συντάγματος και των απλών νόμων) με αυξημένη τυπική ισχύ και απαιτήσεις ειδικής πλειοψηφίας, την καθιέρωση δύο νομοθετικών σωμάτων, την εκτεταμένη χρήση της αρνησικυρίας με ταυτόχρονη σαφέστερη και αποτελεσματικότερη διάκριση των εξουσιών και την υποχρέωση υποβολής ισοσκελισμένων προϋπολογισμών.

Η θεωρία της δημόσιας επιλογής έχει το ζοφερό προνόμιο να παρουσιάζει μια ρεαλιστική, αντι-ρομαντική, ορισμένες φορές ακόμα και απεχθή εικόνα της δημοκρατίας¹³. Όμως, είναι μία εικόνα που θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε και να διαχειριστούμε με τα κατάλληλα εργαλεία. Οι προτάσεις της σχολής εκκινούν από μια αφετηρία που μοιράζονται όλα τα μέλη της: ο μοναδικός τρόπος να επιλυθούν τα προβλήματα που εντοπίζουν είναι η πραγμάτωση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας που μπορεί να επιτευχθεί μόνο με το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο που νομοτεχνικά βασίζεται σε επιστημονικές θεωρίες για την ανθρώπινη συμπεριφορά και όχι σε θεσμικά ευχολόγια.

Βιβλιογραφία.

KONSTANTINOS ANGELOPOULOS / SOPHIA DIMELI/APOSTOLIS PHILIPPOPOULOS/VANGELIS VASSILA-

13. Βλ. την κριτική αυτής της διάστασης της θεωρίας της δημόσιας επιλογής από τους FARBER / FRICKEY (1991) και GREEN / SHAPIRO (1994). Βέβαια, η ζοφερή περιγραφή της θεωρίας της δημόσιας επιλογής δεν θα ξενίσει καθόλου τον έλληνα αναγνώστη, καθώς η χώρα μας αποτελεί «παράδειγμα διδακτικού εγχειριδίου» (*textbook example*) για το πλήθος και την ισχύ των διανεμητικών συσπειρώσεων και το μεγάλο κοινωνικό κόστος που προκαλούν οι προσοδοθηρικές δραστηριότητές τους. Βλ., κυρίως, KAZAKOS (2004), ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ / ΠΕΛΑΓΙΔΗΣ (2006), KAZAKOS (2007), ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ (2009), ANGELOPOULOS et al. (2010) και, κυρίως, ΜΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ / PELAGIDIS (2010, 2011).

- TOS, 2010, “*Rent-Seeking Competition from State Coffers in Greece: A Calibrated DSGE Model*” Athens, Bank of Greece. Working Paper # 120.
- KENNETH J. ARROW, 1963 [1951], *Social Choice and Individual Values*, New York, Wiley, 2nd ed.
- DUNCAN BLACK, 1958, *The Theory of Committees and Elections*, Cambridge, Cambridge University Press.
- JAMES M. BUCHANAN, 1999, *The Logical Foundations of Constitutional Liberty*, Indianapolis, Liberty Fund.
- JAMES M. BUCHANAN / GORDON TULLOCK, 1962, *The Calculus of Consent*, Ann Arbor, University of Michigan Press.
- BRYAN CAPLAN, 2007, *The Myth of the Rational Voter*, Princeton, Princeton University Press.
- RONALD H. COASE, 1960, “*The Problem of Social Cost*”, *Journal of Law & Economics* 3: 1-44.
- ANTHONY DOWNS, 1957, *An Economic Theory of Democracy*, New York, Harper.
- DANIEL A. FARBER / PHILIP P. FRICKEY, 1991, *Law and Public Choice: A Critical Introduction*, Chicago, University of Chicago Press.
- YULIE FOKA-KAVALIERAKI / ARISTIDES N. HATZIS, 2011, “*Rational After All: Toward an Improved Model of Rationality in Economics*”, *Revue de Philosophie Économique* 12 (forthcoming).
- DONALD P. GREEN / IAN SHAPIRO, 1994, *Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, New Haven, Yale University Press.
- GARRETT HARDIN, 1968, “*The Tragedy of the Commons*”, *Science* 162: 1243-1248.
- ARISTIDES N. HATZIS, 1999, “*Rent-Seeking and Vested Interests*”, In *Encyclopedia of Political Economy*, Phillip A. O’ Hara, ed. London: Routledge, Pp. 974-977.
- PANOS KAZAKOS, 2004, “*Europeanisation, Public Goals and Group Interests: Convergence Policy in Greece, 1990-2003*”, *West European Politics* 27: 901-918.
- ANNE O. KRUEGER, 1974, “*The Political Economy of the Rent-Seeking Society*”, *American Economic Review* 64: 291-303.
- HAROLD MARGOLIS, 1984 [1982], *Selfishness, Altruism, and Rationality: A Theory of Social Choice*, Chicago, University of Chicago Press.
- MICHAEL MITSOPOULOS / THEODORE PELAGIDIS, 2010, “*Vikings in Greece: Kleptocratic Interest Groups in a Closed, Rent-Seeking Economy*”, *Cato Journal* 29: 399-416.
- MICHAEL MITSOPOULOS / THEODORE PELAGIDIS, 2011, *Understanding the Crisis in Greece: From Boom to Bust*, Houndmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- WILLIAM A. NISKANEN, 1971, *Bureaucracy and Representative Government*. Chicago, Aldine.
- DENNIS C. MUELLER, 2003, *Public Choice III*, Cambridge, Cambridge University Press.
- MANCUR OLSON, 1971 [1965], *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2nd ed.
- MANCUR OLSON, 1982, *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*, New Haven, Yale University Press.

- JONATHAN RAUCH, 1995, *Demosclerosis: The Silent Killer of American Government*, New York, Random House.
- WILLIAM H. RIKER, 1962, *The Theory of Political Coalitions*, New Haven, Yale University Press.
- CHARLES K. ROWLEY / FRIEDRICH SCHNEIDER, eds. 2004, *The Encyclopedia of Public Choice*, Boston, Kluwer, 2 vols.
- WILLIAM F. SHUGHART II / LAURA RAZZOLINI, eds. 2001, *The Elgar Companion to Public Choice*, Cheltenham, Edward Elgar.
- GORDON TULLOCK, 1967, *Toward a Mathematics of Politics*, Ann Arbor, University of Michigan Press.
- GORDON TULLOCK, 1989, *The Economics of Special Privilege and Rent Seeking*, Boston, Kluwer Academic Publishers.
- GORDON TULLOCK, 1993, *Rent Seeking*, Cheltenham, Edward Elgar.
- GORDON TULLOCK, 2005, *Public Goods, Redistribution and Rent Seeking*, Cheltenham, Edward Elgar.

Τα έργα των *Buchanan and Tullock* (1962), *Downs* (1957) και *Olson* (1971 [1965]) έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά με επιμέλεια και προλόγους του καθηγ. *Ηλία Κατσούλη*, ο οποίος είναι και ο υπεύθυνος της σειράς «Βιβλιοθήκη Πολιτικής Επιστήμης και Νέας Πολιτικής Οικονομίας». Στη σειρά αυτή αλλά και στη σειρά με θέμα «Θεσμοί και Μεταρρυθμίσεις» που επιμελείται ο *Θεόδωρος Πελαγίδης* (και οι δύο κυκλοφορούν από τις Εκδόσεις Παπαζήση) έχουν εκδοθεί μερικά από τα σημαντικότερα έργα της σχολής της δημόσιας επιλογής (όπως ο *Olson* 1982) και των θεσμικών οικονομικών. Στη σειρά «Θεσμοί και Μεταρρυθμίσεις» έχουν εκδοθεί επίσης δύο πρωτότυπες, εξαιρετικές μονογραφίες που αναφέρονται στη δημόσια επιλογή, τα συνταγματικά οικονομικά και την προσοδοθηρία στην Ελλάδα:

- ΠΑΝΟΣ ΚΑΖΑΚΟΣ, 2007, *Αναθεώρηση του Συντάγματος και Οικονομία: Δοκίμιο Οικονομικής Ανάλυσης των Συνταγματικών Επιλογών*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ / ΘΩΔΩΡΗΣ ΠΕΛΑΓΙΔΗΣ, 2006, *Ανάλυση της Ελληνικής Οικονομίας: Η Προσοδοθηρία και οι Μεταρρυθμίσεις*, Αθήνα, Παπαζήσης.

Βλ., επίσης, στα ελληνικά:

- ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, 2009, «*Το Σύνταγμα ως Βασικός Ρυθμιστής της Διαφθοράς*». Αδημοσίευτο κείμενο.
- ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Ν. ΧΑΤΖΗΣ, 2000, «*Η Αναβίωση της Ρεπουμπλικανικής Θεωρίας Δικαίου: Μια Κριτική Προσέγγιση*», *Επιστήμη & Κοινωνία* 4: 79-116.

Αριστείδης Ν. Χατζής